

**Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Философски факултет, катедра Европеистика**



Велислав Добромиров Иванов

**„Разширяване на Европейския съюз към Западните Балкани:
политическа воля и условия за членство“**

АВТОРЕФЕРАТ

На дисертация за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“
по научна специалност 3.3 Политически науки (Политологични изследвания
на Европейския съюз)

Научен ръководител:
Доц. д-р Даниел Смилов

София, 2018

Дисертационният труд е в обем от 263 страници и включва въведение, девет глави, заключения и библиография. Библиографията включва 223 източника, от които 31 на български език и 192 на чужди езици.

Ключови думи: Европейски съюз, Западни Балкани, разширяване, условност.

Съдържание на дисертационния труд:

Благодарноси	3
Въведение	5
1. Теоретична рамка и методология на дисертацията	12
2. Регионални аспекти на политическата воля за разширяване в ЕС	43
3. Хърватия: Сътрудничество с Международния наказателен трибунал за бивша Югославия	67
4. Сърбия: Сътрудничество с Международния наказателен трибунал за бивша Югославия	86
5. Черна Гора: Роля на ЕС за изграждане на държавност	103
6. Македония: Спомагане на политическия процес от страна на ЕС	123
7. Албания: Влияние на ЕС за административна реформа	145
8. Босна и Херцеговина: Спомагане на политическия процес от страна на ЕС чрез Върховния представител	166
9. Косово: Влияние и намеса на ЕС за преодоляване на проблемите с държавността	191
Заклучения	214
Библиография	254

I. Цели, методология, хипотези и структура

Дисертационният труд има за главна цел да обясни състоянието на процеса на разширяване в региона, като използва политическата воля в ЕС и кандидатите за основа на своя модел. Опирайки се на академичните достижения на литературата за Източното разширяване и наличните изследвания за евроинтеграцията на Западните Балкани, дисертацията измества фокуса именно към въпроса *дали* държавите ще се присъединят и към неговите нюансирани отговори за всеки кандидат. Тези донякъде абстрактни питання намират своите конкретни проявления в индикатори на методологични категории и проверка на изследователски хипотези, които тук щриховаме най-общо.

Понятието за „политическа воля“ в академичната литература и политическия дискурс бива интерпретирано по множество начини в зависимост от контекста. Това може да бъде както изрична моментна заявка с конкретна политическа цел, така и имплицитна насока на по-дългосрочна политика. То може да предполага както наличието, така и липсата на намерение за изпълнение на тази заявка. Съответно, дефиницията на това понятие за целите на дисертацията е функционална, без да претендира за изчерпателност или универсалност. Също така, на практика са необходими *две* дефиниции – за политическа воля за разширяване в *самия ЕС* и неговите членове, и политическа воля за евроинтеграция в *държавите-кандидати*. Това се налага поради съществени различия във факторите, които влияят на процеса на формиране на политическа воля в ЕС и в кандидатите, както и поради различните индикатори, по които съдим за нейната степен.

Политическа воля за разширяване в ЕС

За целите на дисертацията и вземайки предвид релевантните изводи от академичната литература, дефинираме политическата воля за разширяване в ЕС като *наличието на ясна перспектива за пълноправно членство (i) и продължаващ ангажимент за процеса на разширяване (ii), които да са кредитбилни (iii), последователни (iv) и съгласувани (v)*. Макар първите два елемента на дефиницията да са водещи, без останалите, те са изпразнени от съдържание и не водят до желанния резултат. Всеки от разглеждаме

подробно, като отбелязваме формалните и неформални индикатори, които ще бъдат анализирани в следващите глави на дисертацията.

Предоставянето на *ясна перспектива за пълноправно членство* е необходима предпоставка за напредък по пътя на евроинтеграцията за всяка страна. Тя е основен катализатор на демократични и пазарни реформи, като сравнителен анализ със страни, на които тази перспектива не е предложена, недвусмислено показва ключовата ѝ значимост (Schimmelfennig 2008: стр. 920; Schimmelfennig & Scholtz 2008; Schimmelfennig & Cirtautas 2010: стр. 434; Anastasakis 2008). Тя е *формално* изразена в документите на ЕС. Друг *формален* индикатор е наличието или отсъствието на целева дата за присъединяване. *Неформален* индикатор за степента на политическа воля в ЕС е езикът, с който е заявена перспективата за членство. Анализът на яснотата или двусмислието на езика, както и сравнение с този на предишни документи за Източното разширяване отличават нюанси в отношението и намеренията на ЕС. Той би разкрил и наратива на процеса на разширяване на ЕС към Западните Балкани.

В сравнение със страните от Централна и Източна Европа, тези от Западните Балкани са в по-изостанала изходна позиция по пътя си към членство и затова *продължаващият ангажимент за процеса на разширяване* е от ключово значение. Тъй като сама по себе си перспективата за членство може да изглежда като далечна и труднопостижима цел, често в изследвания период политическата воля за разширяване в ЕС е твърдествена именно на ангажимента за *процеса* на разширяване. За него може да съдим по следните индикатори. Опирайки се на опита от Източното разширяване, *изрично очертаните стъпки към членство и яснотата на условията*, които Съюзът поставя, са необходими за постигане на желания резултат (Schimmelfennig & Sedelmaier 2004; Grabbe 2006: глава 2). Наличието на *целови срокове за достигане до следващия етап* (вкл. под формата на пътна карта) е съществен стимул и недвусмислена заявка за политическа воля. Наличието на *междинни поощрения при всяка стъпка към евроинтеграция* (като търговско споразумение, безвизово пътуване, международно признание, предприсъединителна помощ, заеми с преференциални условия и т.н.) са необходими, за да бъде евроинтеграционният курс на страната дългосрочна политическа линия на поведение; и са недвусмислен индикатор за политическа воля за разширяване. Тези индикатори са

формални и до голяма степен покриват концепцията за “gate-keeping”, при която ЕС поставя междинни прегради в присъединителния процес, като той може да бъде придвижен напред, т.е. “портата да се отвори”, само при изпълнението на определени условия (Grabbe 2007: стр. 112).

Определяме перспективата за членство и ангажимента за процеса на разширяване като *първични* фактори основно поради техния *формален* характер. Същевременно, без те да бъдат кредитбилни, последователни и съгласувани (фактори с по-скоро *неформален* характер), те не могат да постигнат търсения ефект.

Кредитбилността на перспективата и на ангажимента е пряко свързана с четвъртия критерий от Копенхаген, *капацитетът на ЕС да поеме нови членове* (Европейски съвет 1993: 7. А. iii), както и с неговия *капацитет да постави процеса на разширяване като приоритет* в дневния си ред. Вътрешните проблеми на Съюза и кризите, през които преминава в периода, маргинализират разширяването в неговия дневен ред, отслабвайки политическата воля за разширяване. Това е отлично при *скоростта*, с която процесът на разширяване се придвижва – значително по-бавна, отколкото при Източното разширяване. В крайна сметка, кредитбилността на ЕС за страните-кандидати е до голяма степен тъждествена с *впечатлението за кредитбилност* – за целите на тази дисертация е от ключово значение не толкова самата способност на Съюза да се справя с кризи и проблеми (каквито неминуемо винаги са съпътствали неговото съществуване), колкото това как тя се възприема в западнобалканските държави.

Последователността на ЕС в политиката на разширяване се отнася към условията *във времето* и *спрямо други държави*. Тоест, ако днес се поставят едни условия за евроинтеграция, а утре – други; или ако при сходни обстоятелства ЕС има различни изисквания към различни държави, това свидетелства за намаляваща воля за разширяване.

Съгласуваността на волята за разширяване вътре в ЕС е на няколко равнища: *международно, наднационално, национално* и на *общественото мнение*. В региона ЕС често трябва да съгласува дейностите си с трети страни – държави и международни организации – в което именно се изразява съгласуваността на *международно равнище*. *Наднационалното* отчита дали дейностите на отделните европейски институции се допълват към обща цел, или, напротив, създават повече шум помежду си. Ролята на ЕК

(отразяваща европейския интерес) и на Съвета (отразяващ този на отделните членове) е основна. В отделни случаи други институции играят съществена роля като специални представители, мисии в кандидатите и др. Съгласуваността на *национално равнище* разглежда дали политиката на отделни членове на ЕС е в съзвучие с общата линия на ЕС. Въпроси от национален интерес за някоя от държавите-членки могат да изникнат в хода на преговорите. Съществена е и възможността двустранни въпроси с някой от членовете да вземат връх и той да наложи вето, препятствайки процеса на разширяване. Моментната картина на *общественото мнение* варира и не е водеща при взимането на решение за разширяване, но е необходим базов разрешаващ консенсус в държавите-членки (İçener et al. 2010). За успешна политика на разширяване е необходима известна степен на съгласие и на четирите равнища на политическа воля, които функционират като елементи от сложна ключалка.

Необходимо е да отбележим, че политическата воля за разширяване в ЕС не е бинарна категория, т.е. разглеждаме я по-скоро като степен, отколкото като наличие или липса. Тя може да бъде изследвана сама по себе си, но функционира в сложната политическа геометрия на ЕС, в която независимо от индикаторите за политическа воля, друга политика на Съюза може да заеме по-приоритетно място в неговия дневен ред. В този ред на мисли, тя е относителна и спрямо останалите политики на ЕС.

Политическа воля за евроинтеграция в страните-кандидати

За целите на дисертацията, дефинираме политическата воля за евроинтеграция в страната-кандидат като *широк обществен консенсус за евроинтеграция (i), изразяващ се в целенасочени усилия и осезаеми резултати в същинското възприемане на нормите на ЕС (ii)*. Макар тази дефиниция да се опира на релевантната литература в областта, тя няма претенции за универсалност, а единствено за функционалност за целите на това изследване поради неизбежната загуба на контекстуален детайл при подобно ниво на абстракция. Всеки от нейните елементи ще бъде подробно разгледан по-долу.

Широкият надпартиен обществен консенсус е необходима предпоставка за евроинтеграцията на страната-кандидат (напр. Grabbe 2007). Условно бихме могли да

разграничим две негови взаимосвързани равнища: това на *общественото мнение*, и това на *политическото представителство*. Благоприятното *обществено мнение* изразява нужното очакване на достатъчно голяма част от населението за евроинтеграцията на страната. За него може да съдим от социологически данни и, където е уместно, от медиен дискурс, но то няма формален характер и само по себе си нерядко е израз по-скоро на настроение, отколкото на тенденция. За да породи политическо действие, то трябва да бъде изразено чрез равнището на *политическо представителство*. Необходимо е надпартийно съгласие на политическите сили от мейнстрийма (Schimmelfennig 2008), което да гарантира, че при смяна на властта политиката на евроинтеграция няма да бъде прекратена. Допълнителна важност на надпартийното съгласие за евроинтеграция придава и практиката на ЕС за преговори именно с политическата власт, възприемайки подход „отгоре-надолу“ в своите усилия да приобщи кандидатите. За наличието на консенсус за евроинтеграция на равнището на политическото представителство съдим по програмите и заявките, с които партиите се явяват на избори, както и по тяхното отношение към присъединителния процес когато са на власт, или в опозиция (стига тя да е достатъчно значима; понякога отбелязваме маргинални опозиционни партии, но те не влияят съществено на оценката). Широкият надпартиен обществен консенсус, изразен на тези две равнища, е необходимо, но не и достатъчно условие за наличието на политическа воля за евроинтеграция.

Ако широкият обществен надпартиен консенсус е формалната страна на политическата воля за евроинтеграция, то *усилията и резултатите при възприемането на нормите на ЕС* са същинската ѝ част. За целите на дисертацията се ограничаваме с позитивните норми, посочени в критериите от Копенхаген; специфичните политически условия за страните от региона в контекста на ПСА; и възприемането на *acquis communautaire*. Изследванията на Elbasani (2013) и Нучева (2012) предлагат релевантни модели за изследване и оценка на процеса на възприемане на норми. Опираме се на гледището на Elbasani (2013: стр. 14-15), което представихме подробно в предната глава, че нормите могат да бъдат приети на три равнища: *вербално, законово и същински*. В контекста на дисертацията, единствено същинското приемане на норми удовлетворява дефиницията за политическа воля за евроинтеграция. Нучева (2012: стр. 29) прави допълнително разграничение спрямо легитимността (т.е. приемливостта за кандидата) на нормите и това дали ЕС е способен да ги наложи в страните-кандидати. Така се отличават нормите,

възприемани като легитимни и тези, които са въведени поради рационална сметка, като устойчивостта на последните е под въпрос. Също така, при невъзможност на ЕС да наложи нормата, е възможно да се стигне до „фалшивото“ ѝ възприемане, което е лесно обратимо.

Изследователска теза и изследователски хипотези

Основната ни изследователска теза е следната: *политическата воля за разширяване на ЕС към Западните Балкани е недостатъчна и условността към страните от региона е слабо ефективен инструмент.*

Поради обхвата на тезата, в отделните казуси ще подложим на проверка следните четири хипотези. Те са следствие от една страна на мотивите за написване на дисертацията (т.е. представляват интерес сами по себе си); и от друга – на състоянието и достиженията на академичната литература по темата. Проверката на тези хипотези допринася за свързването на дисертацията с други изследвания и ще обогати техните изводи.

Първата изследователска хипотеза е дали *политическата воля за разширяване в ЕС е водеща спрямо политическата воля за евроинтеграция в страната-кандидат.* Чрез нея опитваме да предложим отговор на въпроса кой води процеса на разширяване. На пръв поглед това би трябвало да е ЕС – все пак кандидатите се стремят да се присъединят към него; той има диспропорционално голяма преговорна тежест, както и ключова роля при уреждането на сблъсъци и конфликти в региона. При неуспешни ходове на политиката на разширяване обаче често звучат обвинения не само към ЕС, а и към кандидатите – заради неизпълнени условия, неизвършени реформи, неискреност в намеренията. Но до каква степен волята на кандидата е самостоятелна, и до каква – следствие от тази на ЕС?

Втората хипотеза е пряко свързана с първата – проверяваме дали *политическата воля в ЕС води до широк обществен консенсус за евроинтеграция в кандидата.* Достатъчна ли е волята за разширяване в ЕС за да създаде обществено очакване за евроинтеграция и да обедини – искрено или не – политическия елит в кандидата около идеята за присъединяване? Сам по себе си този въпрос е от особен изследователски интерес за западнобалканския регион. В някои от страните крайно националистически партии са част

от политическия мейнстрийм и трябва да преориентират възгледите си относно евроинтеграцията на държавите си. Дали това се случва е съществен индикатор за тази хипотеза. Формулировката ѝ имплицитно съдържа и преобърнатата хипотеза, че *липсата на политическа воля в ЕС ерозира консенсуса за евроинтеграция в кандидата*.

Третата хипотеза, която подлагаме на проверка, е дали *по-голяма степен на политическа воля води до по-успешна политика на условност*. До известна степен тя е следствие от теоретичните заключения в академичната литература. Дори на пръв поглед да изглежда очевидна, е необходимо да установим връзка между политическата воля според нашата дефиниция и успеха на условността на ЕС. Предвид особеностите на региона обаче условността не изчерпва инструментите на ЕС.

Поради това е необходимо да проверим и четвъртата хипотеза, дали *условността е успешен инструмент само при липсата на проблеми с държавността*. В една от главите очертаваме трудностите, които вътрешните и външните проблеми с държавността пораждаат. Това поставя на преден план въпроса по какъв начин ЕС влияе на страните в региона. Условността е предпочитаният инструмент в Източното разширяване, при това предимно успешен; като такъв той е вероятно първият, до който ЕС би прибегнал. В някои от страните в Западните Балкани обаче стои на дневен ред въпросът за изграждане на държави и държавност; способен ли е ЕС да „изгради държави-членки“?

Структура

Структурата на дисертацията е следната. Първата глава има за цел да представи модела, който ползва емпиричното изследване. В нея първо накратко описваме развитието на политиката на разширяване, както и как то е отразено в академичната литература през десетилетията – особено в тази за Източното разширяване и изследванията върху политиката на разширяване към Западните Балкани. Акцент поставяме върху релевантни теоретични заключения, които ползваме като фундамент за изграждане на методология. След това излагаме своята концептуализация на политическата воля за разширяване в ЕС и тази за евроинтеграция в кандидатите. Накрая представяме и изследователските хипотези, които подлагаме на проверка.

В следващите глави отнасяме гореописаните методологични категории към казус от всяка западнобалканска страна, след което проверяваме хипотезите съобразно анализа. Започваме емпиричната част на дисертацията с разглеждане на регионалните аспекти на политическата воля за разширяване в ЕС. Очертаваме еволюцията на отношението на ЕС към региона и развитието на ПСА като рамка за отношения с тези държави и „пред-предприсъединителен етап“. За разлика от Източното разширяване, тук регионалният/груповият подход е на втори план за сметка на индивидуалния, или „принципа на собствени заслуги“, т.е. всяка държава се движи сама по пътя си към членство. Политическата условност към страните от региона е силно специфична за всяка от тях, като тя не е съпоставима с предишното разширяване. Казусите, които сме подбрали в Хърватия и Сърбия, са сътрудничеството на двете държави с Трибунала в Хага и ключовото за това влияние на ЕС, произвело твърде различни резултати. След това анализираме двусмислената роля на ЕС за изграждането на държавност в Черна Гора при отделянето ѝ от Сърбия. При Македония разглеждаме как ЕС спомага политическия процес на страната при множеството кризи от етническите сблъсъци, приключили с Охридското споразумение, до мащабната политическа криза, обхванала страната в края на изследвания период. Албанският казус, който сме подбрали, е влиянието на ЕС за административната реформа, целяща да въведе администрация от Вебериански тип в страната. В Босна и Херцеговина анализираме как институтът на Върховен представител и широките „правомоция от Бон“ спомагат за политическия процес и изграждането на държавност в страната. Последният разгледан казус е косовският – как ЕС влияе и се намесва пряко за преодоляването на външните и вътрешните проблеми с държавността на младата частично призната република. Казусите за всяка от седемте страни от региона са разположени в отделни глави и следват един и същ ход на анализ.

В последната глава обобщаваме изводите. Въз основа на крайните стойности на индикаторите на методологичните категории и на проверката на изследователските хипотези, правим заключения за основните въпроси, породили темата на дисертацията, и загатваме отворени такива, които биха могли да бъдат предмет на бъдеща академична дейност.

II. Основни изводи на дисертационния труд

Политическа воля за разширяване в ЕС

Първични фактори

Първични фактори на политическата воля за разширяване в ЕС

	<i>Регион</i>	<i>Хърватия</i>	<i>Сърбия</i>	<i>Черна Гора</i>	<i>Македония</i>	<i>Албания</i>	<i>Босна и Херцеговина</i>	<i>Косово</i>
<i>Ясна (изрично заявена) перспектива за пълноправно членство</i>	Налична от 2000 г.	Налична*	Налична*	Налична*	Налична*	Налична*	Налична*	Липсва
<i>Език</i>	Двусмислен	Ясен	Двусмислен*	Двусмислен*	Двусмислен*	Двусмислен*	Двусмислен*	Двусмислен*
<i>Наратив</i>	Слаб	Ограничен	Слаб*	Слаб*	Слаб*	Слаб*	Слаб*	Слаб*
<i>Целева дата за присъединяване</i>	Липсва	Налична	Липсва*	Липсва*	Липсва*	Липсва*	Липсва*	Липсва*
<i>Продължаващ ангажимент за процеса на разширяване</i>	-	Силен	Ограничен	Слаб до 2006 г.; Силен след 2006 г.	Силен до 2005 г.; Ерозиращ до слаб от 2009 г.	Ограничен с позитивна тенденция след 2009 г.	Ограничен до 2003 г.; Слаб след 2003 г.	Слаб с позитивна тенденция в края на периода
<i>Ясни условия</i>	Да	Да	Да	Да (след 2006 г.)	Да	Да	Не	Не
<i>Очертани стъпки към членството</i>	Да след 2003 г.	Да	Да	Да (след 2006 г.)	Да	Да	Не	Не
<i>Поощрения при всяка стъпка</i>	Да	Да	Да	Да (след 2006 г.)	Да	Да	-	-
<i>Целеви срокове и пътна карта за достигане на следващия етап</i>	Налични след 2005 г.	Да	Да	Да (след 2006 г.)	Да	Да	Не	Не

* - регионална стойност на индикатора

Табл. 1

Изрично заявената перспектива за членство в ЕС е налична от 2000 г., когато ЕС я поставя на масата като крайна цел, последваща ПСА, на Европейския съвет във Фейра, и е препотвърдена на този в Солун през 2003 г. Документите на ЕК за почти всички държави периодично препращат към нея с думата „членство“ и съответно стойностите на този индикатор за тях не се различават от регионалната. Обръщаме внимание, че тази стойност е формална, като тук не оценяваме доколко е реалистична и дали ЕС я прилага различно спрямо отделните държави. Очевидното изключение е Косово, непризнато от пет държави-членки, което би препятствало бъдещо негово присъединяване към ЕС, тъй като негови членове могат да бъдат единствено единодушно признати държави. ПСА и перспективата за членство все пак предшестват независимостта на Косово, като в началото на века ЕС се стреми да отложи решаването на въпроса с неговия статут. Едностранното обявяване на независимост, макар и очаквано, поставя ЕС пред неуредицата как да начертае път към членство за младата република, при положение че някои от неговите членове отказват да я признаят като такава, и съответно да развият договорни отношения с нея.

Езикът, с който ЕС предоставя перспективата за членство на Западните Балкани, е двусмислен. Заклученията на Европейските съвети във Фейра и Солун избягват думите „членство“ и „присъединяване“ за сметка на по-обтекаеми формулировки като „...най-пълна възможна интеграция“ и „...ще станат неделима част от ЕС“. Все пак те се срещат в стратегическите документи на ЕС от периода и в заключенията на Европейските съвети от 2008 г. нататък. Акцентът пада по-скоро върху *процеса* или *пътя* към членство, отколкото върху самото *членство*. Всяко споменаване на думата „членство“ е оградено от уточняващи фрази като „накрая“ (ultimately) и препратки към критериите от Копенхаген, условността по ПСА и принципа на собствени заслуги. По този начин, ЕС слага дори и езикови прегради между западнобалканските държави и тяхното присъединяване към ЕС. От една страна, пост-конфликтната ситуация в региона и състоянието на страните оправдават по-дългия им път спрямо тези от ЦИЕ. Изразено по този начин обаче, членството започва да изглежда като „*движеща се мишена*“ (Fakiolas и Tzifakis 2008: стр. 388) за кандидатите. Вероятно ЕС се стреми да избегне гръмките заявки на Източното разширяване (напр. „*историческа възможност (...) за обединението на цяла Европа*“, Европейска комисия 1992, т.5; „*началото на нова ера*“ и „*тяхна съдба*“, Европейски съвет 1997, т.10), които според някои автори са го поставили в „*реторичен капан*“, който

определя политиката на ЕС и принуждава по-малко ентузиазирани членове на ЕС-15 да оттеглят възраженията си за разширяването (Schimmelfennig 2001, 2003). Все пак фактът, че ЕС постепенно достига до недвусмислена перспектива за членство на езиково равнище говори за това, че е последователен спрямо заявките си играч (path dependent actor; Phinnemore 2013: стр.31) и че няма практическата възможност да се извърне от вече обещаното. Изключението в този индикатор е Хърватия, за която заявката е недвусмислена, като в определени моменти от своята евроинтеграция тя дори се опитва да се присъедини към страните от Източното разширяване.

Наративът за присъединяването на западнобалканските държави е слабо изразен, като откриваме няколко акцента в това направление. Първият е ехо от наратива за Източното разширяване като исторически процес за обединението на Европа. Макар и слабо, може да отличим това разбиране, стоящо зад фрази като „европейско призвание“ и „бъдещето на Западните Балкани е в Европа“. За този разказ бихме могли да направим условен паралел между следвоенния период в Западна Европа, довел до траен мир чрез интеграция между воюващите страни, и пост-конфликтната ситуация в Западните Балкани, която, по логиката на Брюксел, трябва да бъде преодоляна чрез регионално сътрудничество и интеграция в ЕС. Присъединителният процес за държавите в региона обаче е твърде дълъг за правдоподобността на този наратив, което ни поставя пред втория акцент – нормативното и функционално схващане, че възприемането на външните норми на ЕС ще доведе до практически ползи за държавите кандидати (Anastasakis 2008: стр. 370-373), а интеграцията на региона в структурите на ЕС е от взаимна практическа изгода и за двете страни. Такива ползи например са многократно заявените в документите на ЕС икономически просперитет, добро управление, върховенство на правото и пр. Прави впечатление деполитизацията на политически в своята същност въпроси като тези, свързани с правосъдието и правовата държава, и представянето им като технически критерии, които кандидатите трябва да покрият. Развитието в някои от страните от ЦИЕ в последното десетилетие обаче до голяма степен опровергават този наратив. Външните кризи след 2011 г. изкарват на преден план третият възможен разказ – този за сигурността и Западните Балкани като необходим „полюс на стабилност и демокрация“. Доколкото наративът за сигурността е необходим на самия ЕС и неговите членове да впишат действията си в по-широката картина на съвременното, той е най-убедителният разказ за процеса на разширяване към Западните Балкани.

Изключението тук отново е Хърватия, разширяването с която се вписва в по-голяма степен към наратива на Източното разширяване с пост-конфликтни нюанси.

Стойностите на четирите формални индикатора за политическа воля в ЕС (изрично очертани стъпки към членство, яснота на условията, целеви срокове за достигане до следващия етап, поощрения при всяка стъпка към евроинтеграция) за държавите в региона разкриват две тенденции.

Едната от тях е, че те са налични за всички, освен за Босна и Херцеговина и Косово. Това е особено тревожно, предвид факта, че отговорността на ЕС за изграждане на държавност е най-сериозна в тези две страни, като в академичната литература те често се определят като *de facto* протекторати, предвид широките възможности за влияние и намеса на ЕС в политическия процес. Фактът, че ЕС не заявява недвусмислено ангажимента си там ерозира доверието в него. При Босна и Херцеговина проблемите пред това стъпките към членство да бъдат ясно очертани са в изключително усложнената политическа архитектура на страната. Фигурата на Върховен представител е силно овластена с правомощия да наложи решения и законодателство без санкцията на местните институции. Това само по себе си подкопава демократичността и е пречка пред бъдещо членство на страната в ЕС. Друг проблем в страната е институционализираната етнокрация, при която представители на дадени етноси не могат да заемат определени публични длъжности. За преодоляване на тези трудности е необходима конституционна реформа, в която нито местните играчи, нито международната общност влагат усилия след проваления опит в средата на миналото десетилетие. При Косово проблемът отново произтича от неговото непризнаване от няколко члена на ЕС, което препятства неговата евроинтеграция. ЕС прилага „правно творчество“ при подписването на ССА, като го сключва като единен субект (което Договора от Лисабон позволява). Това обаче не решава проблема как Косово ще преговаря с всички членове на ЕС за членство и какво би съдържал неговият присъединителен договор.

Другата отличима тенденция при формалните индикатори за продължаващ ангажимент за процеса на разширяване е различният резултат, който постигат в държавите, за които те са налични. Ангажиментът варира от силен за Хърватия до слаб за Македония, при това с различни тенденции в отделните държави. Това показва ясно, че формалните

индикатори са недостатъчни за да обяснят степента на ангажимент за всяка държава; в този ред на мисли те са необходимо, но не и достатъчно условие. За да се опитаме да обясним тези разлики и процесите, които ги обуславят, трябва да обърнем поглед към вторичните фактори за политическа воля за разширяване – *кредибилността, последователността и съгласуваността* на ЕС.

Вторични фактори

Вторични фактори на политическата воля за разширяване в ЕС

	<i>Регион</i>	<i>Хърватия</i>	<i>Сърбия</i>	<i>Черна Гора</i>	<i>Македония</i>	<i>Албания</i>	<i>Босна и Херцеговина</i>	<i>Косово</i>
Кредитбилност	Ограничена до 2007 г. Слаба след 2007 г.	Силна	Ограничена	Ограничена до 2006 г.; Силна след 2006 г.	Силна до 2005 г.; Ерозираща до слаба от 2009 г.	Ограничена с позитивна тенденция след 2009 г.	Ограничена до 2003 г.; Слаба след 2003 г.	Слаба с позитивна тенденция в края на периода
<i>Капацитет за приемане на нови членове</i>	Ограничен до 2007 г.; Слаб след 2007г.	*	*	*	*	*	*	*
<i>Приоритет върху политиката на разширяване в дневния ред на ЕС</i>	Ограничен до 2007 г. Слаб след 2007 г.	*	*	*	*	*	*	*
<i>Способност на ЕС да се справя с кризите</i>	Ограничена	*	*	*	*	*	*	*
<i>Скорост на процеса</i>	**	Бърза	Ограничена	Бърза (след 2006 г.)	Бърза до 2005 г.; Ефективно замразен от 2009 г.	Ограничена	Бавна	Бавна
Впечатление за кредитбилност	Ограничено до 2007 г. Слабо след 2007 г.	Силно	Слабо	Ограничено до 2006 г.; Силно след 2006 г.	Силно до 2005 г.; Ограничено след 2005 г.	Ограничено до 2009 г.; Силно след 2009 г.	Ограничено до 2003 г.; Слабо след 2003 г.	Слабо с позитивна тенденция в края на периода

Последователност	**	Слаба	Слаба	Слаба	Силна до 2005 г.; Ерозираща до слаба от 2009 г.	Ограничена	Слаба	Слаба
<i>Във времето</i>	**	Слаба	Слаба	Слаба	Силна до 2005г.; Ерозираща до слаба от 2009 г.	Ограничена	Слаба	Слаба
<i>Спрямо други страни</i>	**	Слаба	Слаба	-	-	-	Слаба	Слаба
Съгласуваност	**	Силна	Ограничена	Ограничена	Силна до 2005 г.; Ерозираща до слаба от 2009 г.	Силна	Слаба	Слаба
<i>Международно равнище</i>	**	Силна	Силна	Ограничена	Силна	Силна	Слаба	Слаба
<i>Наднационално равнище</i>	**	Силна	Силна	Ограничена	Силна	Силна	Слаба	Слаба
<i>Национално равнище</i>	**	Слаба през 2009-2011 г.; Ограничена в останалата част от периода	Слаба когато процесът е блокиран през 2006-2008г.; Ограничена в останалата част от периода	Силна	Силна до 2005 г.; Ерозираща до слаба от 2009 г.	Силна	Слаба	Слаба
<i>Разрешаващ консенсус</i>	**	Наличен	Наличен	Наличен	Наличен	Наличен	Наличен	Наличен
Политическа воля за разширяване в ЕС	**	Силна	Ограничена	Слаба до 2006 г.; Силна след 2006 г.	Силна до 2005 г.; Ерозираща до слаба от 2009 г.	Ограничена с позитивна тенденция след 2009 г.	Слаба	Слаба
* - регионална стойност на индикатора								

** - индивидуална стойност за всяка държава

Табл. 2

Кредитбилността, последователността и съгласуваността на ЕС са вторични фактори, като техните индикатори имат неформален характер. Отново трябва да отбележим, че разграничението помежду им понякога е трудно, тъй като те са в непрестанна връзка и взаимодействие. При все това, ще обобщим значението и стойностите на всеки от тях поотделно, след което ще обсъдим тенденциите, които разкриват.

Първите три индикатора за *кредитбилност* на перспективата, *капацитетът на ЕС да поеме нови членове*; *капацитетът на ЕС да постави процеса на разширяване като приоритет* и *способността на ЕС да се справя с кризите* се отнасят до вътрешните проблеми на Съюза и възприемат регионалните си стойности без вариации. Според периодизацията на процеса, която щриховаме в съответната глава, условно определяме 2007 г., когато се присъединяват България и Румъния, като вододелна, след което умората от разширяване взема връх. Затова в периода до 2007 г. стойността на индикаторите е *ограничена* поради двусмислието около перспективата за членство и неизяснените взаимосвързаности между ПСА и присъединяването към ЕС. В периода след 2007 г., макар и тези въпроси да са изяснени, множеството кризи, които обхващат ЕС, и фактът, че той трябва да се обърне навътре, за да реши собствените си проблеми, отслабват тези индикатори. Крахът на Конституционния договор, последиците от икономическата криза от 2008 г., кризата в еврозоната от 2011 г., умората от разширяване и демократичните провали на страните от ЦИЕ биха дали отражение върху кредитбилността на политиката на разширяване и поотделно, но вкупом водят до маргинализацията на разширяването в дневния ред на ЕС. При това решенията на всеки от тези въпроси траят с години, като последиците никога не са изцяло преодоляни. Затова стойността на тези индикатори в периода е *слаба*. Тези фактори със сигурност влияят върху общото впечатление за кредитбилност на ЕС, но не отразяват изцяло неговата политика спрямо отделните държави.

Скоростта на процеса на разширяване за западнобалканските държави е строго индивидуална. За Хърватия, Черна Гора след 2006 г. и Македония преди 2005 г. тя е бърза. Хърватия успява да се присъедини в изследвания период, като що се отнася до скоростта на евроинтеграцията в региона тя служи за аршин. След решаването на въпроса с държавността си, Черна Гора се движи рутинно по утъпкания от държавите от ЦИЕ път към членство. От подписването на Охридското споразумение до ефективното ветиране на

евроатлантическата интеграция на Македония от страна на Гърция, тя прави широки крачки към своето членство, дори изпреварвайки за кратък период от време Хърватия. Сърбия и Албания се движат с ограничена скорост към членство. В периода Сърбия успява да започне преговори, докато Албания е само със статут на кандидат. В дадени периоди евроинтеграцията на Сърбия е ефективно спряна поради неизпълнение на поставените условия; политическите неуредици в Албания и особено честият хаос, съпътстващ изборния процес в страната имат сходен ефект. Бавна е скоростта на процеса за Босна и Херцеговина и Косово, което не е изненада, предвид липсата на очертани стъпки към членство за тези две държави. Сложната политическа структура на Босна и Херцеговина и неуреденият въпрос със статута на Косово са очевидни фактори за това.

Не е учудващо, че стойностите за цялостна кредибилност на ЕС и за впечатлението за кредибилност у кандидата са почти изцяло тъждествени с известни нюанси. Все пак впечатлението за кредибилност е въпрос на възприятие, докато самата кредибилност – на действия и резултати. Именно затова впечатлението за кредибилност в Сърбия е слабо, докато самата кредибилност – ограничена. Поради твърдата условност, която ЕС прилага във връзка със сътрудничеството с Трибунала в Хага, възприятието за ЕС значително се влошава; тази политика от страна на ЕС обаче води до резултат и в крайна сметка Сърбия успява да се придвижи напред по пътя към членство. При Македония разликата в нюансите е обърната – докато кредибилността след гръцкото вето е слаба поради ефективното замразяване на процеса на разширяване, впечатлението за кредибилност е ограничено поради високата легитимност, с която се ползва ЕС като основен архитект на Охридското споразумение. Отново прави впечатление силно индивидуалните стойности на индикатора за всяка страна, при това с различни тенденции и без обединяващи събития, които да бъдат вододелни за повече от една държава. Отбелязваме и очевидното съответствие между стойностите на кредибилността и тези за продължаващия ангажимент за процеса на разширяване.

Последователността на ЕС в политиката на разширяване се отнася към условията *във времето* и *спрямо други държави*. Тоест, ако днес се поставят едни условия за евроинтеграция, а утре – други; или ако при сходни обстоятелства ЕС има различни изисквания към различни държави, това свидетелства за намаляваща воля за разширяване.

Стойностите на тези индикатори правят силно впечатление поради недвусмисления превес на слабата стойност. Необходими са няколко уточнения. Първо, ЕС може да бъде непоследователен не само в ущърб, но и в полза на някоя страна, като например Хърватска, съпоставена със Сърбия. Второ, тази непоследователност може да се отрази на впечатлението за кредитбилност у кандидата, но същевременно може и да придвижи процеса напред. Непоследователността на ЕС във времето, т.е. смяната на условията и на това с какво постоянство се поставят говори за това, че политиката на разширяване на ЕС към Западните Балкани все още е в процес на изработка, *work in progress*, и е чувствителна към метода на проба и грешка, *trial and error*. Това не е непременно неблагоприятно за изхода на процеса, предвид множеството специфични предизвикателства, които за пръв път стават предмет на политиката на разширяване, например посредничество при етнически конфликт, пост-конфликтната ситуация, изграждане на държавност. Непоследователността на ЕС спрямо други държави е свидетелство за различния подход към отделните държави, както и за пълния превес на индивидуалния над регионалния подход.

Съгласуваността на волята за разширяване вътре в ЕС е на няколко равнища: *международно, наднационално, национално* и на *общественото мнение*. Прави впечатление пълното съответствие на стойностите на индикаторите за съгласуване на международно и на наднационално равнище. Причина за това не са идентични механизми за неговото осъществяване; междуинституционалните връзки в ЕС са различни от отношенията му с други партньори. По-скоро съответствието има корен в сходната необходимост от съгласуване на тези равнища – правопрпорционална на наличието на проблеми с държавността. Където тя е най-остро изразена, международното присъствие, това на ЕС и на неговите партньори, е най-силно изразено. В Босна и Херцеговина и Косово ЕС осъществява своята политика чрез значително по-сложна институционална рамка и в по-широката картина на множество представители на международната общност и международни организации (вкл. САЩ, ООН, ОССЕ). Това е съчетано и с институционализирана възможност за по-голямо влияние, отколкото в останалите страни чрез стандартните мисии. В този смисъл, отговорността на ЕС именно в тези две държави е най-голяма; толкова по-сериозен е и неуспехът, който определя слабата стойност на индикатора.

В хода на дисертацията нееднократно подчертахме необходимостта от *съгласуваност на национално равнище* за хода на присъединителния процес. Обобщените стойности на индикатора недвусмислено потвърждават това съждение. Когато са налице двустранни проблеми, при които член на ЕС ветира някой от кандидатите, процесът спира независимо от всички други фактори, докато вето не бъде оттеглено. Хърватия ефективно забавя своето членство поради граничен спор със Словения, като процесът е блокиран между 2009 г. и 2011 г. Холандия налага политика на твърда условност и блокира подписването на ССА със Сърбия между 2006 г. и 2008 г. След 2005 г. Македония не успява да се придвижи напред към членство поради вето на Гърция. Различията при признаването на Косово сред членовете на ЕС също определяме като слаба съгласуваност на национално равнище. След присъединяването си, Хърватия се възползва от правото си на вето спрямо Сърбия, макар и в отделни кратки случаи за вътрешнополитически цели. Това обаче е ясен сигнал, че разрешаването на двустранните проблеми със съседите е необходима предпоставка за бъдещо присъединяване с всяка западнобалканска държава.

Наличието на разрешаващ консенсус за разширяване със страните от региона установихме чрез анализ на спорадичните данни по въпроса от Евробарометър. Необходимо е да отбележим, че за консенсус за разширяване може да говорим единствено в хърватския случай; в другите става дума по-скоро за консенсус за продължаване на процеса на разширяване и присъединяване на страните, покрили стандартите, впоследствие.

Въз основа на всички тези индикатори, отбелязваме две тенденции. Едната отново е пълния превес на индивидуалния над регионалния подход, т.е. липсата на обща тенденция. Волята варира отново от силна за Хърватия, и Черна Гора и Македония в определени периоди, до слаба за Босна и Херцеговина и Косово; при това без непременно периодите на се покриват с регионалната периодизация на политиката на разширяване. Втората тенденция е *цялостната нишка, която може да проследим между кредитбилността, съгласуваността на национално равнище, ангажиментът за процеса на разширяване и, най-накрая, политическата воля за разширяване в ЕС*. Именно кредитбилността, съгласуваността на национално равнище и ангажиментът за процеса на разширяване са първостепенните фактори за наличието на политическа воля за разширяване; тя е в огромна

степен тяхна функция. Перспективата за пълноправно членство, както и формалните индикатори, които я съпътстват са необходими, но недостатъчни. Без да бъдат кредитбилни, те имат стойността на изпразнено от съдържание пожелание; без последователен ангажимент, който да напътства страните по пътя към членство, те не биха извършили необходимите реформи; без съгласуваност всеки двустранен спор би могъл да срине каквито и да са усилия.

Политическа воля за евроинтеграция в страните-кандидати

Политическа воля за евроинтеграция в страните-кандидати

	<i>Хърватия</i>	<i>Сърбия</i>	<i>Черна Гора</i>	<i>Македония</i>	<i>Албания</i>	<i>Босна и Херцеговина</i>	<i>Косово</i>
<i>Широк обществен консенсус за евроинтеграция</i>	Наличен	Наличен	Наличен	Наличен	Наличен	Липсва	Наличен
<i>На равнището на общественото мнение</i>	Наличен	Ограничен	Наличен	Наличен	Наличен	Наличен	Наличен
<i>На равнището на политическото представителство</i>	Наличен	Наличен	Наличен	Силен до 2005 г.; Ерозиращ до слаб от 2006 г.	Ограничен	Липсва	Наличен
<i>Възприемане на нормите на ЕС</i>	Преход от формално възприемане през 2000 г. до същинско (наложено) през 2005 г.	Преход към същинско (наложено) до 2011 г.	Формално до 2006 г.	Формално с тенденция към същинско до 2005 г.; Чисто формално или откровено отричане на нормите от 2006 г.	Предимно вербално или формално до 2009 г.; Формално с тенденция към същинско след 2009 г.	Формално или същинско на наложените норми; Вербално или формално на пренесените чрез условност	Вербално или формално (наложено) при вътрешните проблеми с държавността; Формално или същинско (наложено) при външните
<i>Политическа воля за евроинтеграция</i>	Силна	Ограничена	Силна	Силна до 2005 г.; Ерозираща до слаба от 2009 г.	Слаба до 2009 г.; Ограничена след 2009 г.	Слаба	Ограничена

Табл. 3

На *равнището на общественото мнение* установяваме почти универсално очакване от страна на западнобалканските граждани за евроинтеграция на техните държави. Това е така поради няколко причини. Първо, жителите на региона разбират процеса на разширяване и членството в ЕС като гарант за мира, сигурността и стабилността на своите държави. Катастрофалните последици от войните през 90-те години поставят това като приоритет, с известни нюанси в различните държави. Вярно е, че ЕС не успява да предотврати кървавите конфликти в бивша Югославия; отделилите се Словения, Хърватия и Босна и Херцеговина обаче са признати от членовете на ЕС и свързват развитието на своята държавност с него. ЕС играе ключова роля и при овладяването на етническият конфликт между македонци и албанци в началото на века, като Охридското споразумение е в огромна степен плод на неговите усилия. Усилията на ЕС в Албания при усмиряването на кризата, последвала краха на пирамидите, и при нормализацията на политическия живот, също са от първостепенна важност. Очевидното изключение от тенденцията е Сърбия, върху която ще се спрем по-долу. На второ място, гражданите на западнобалканските държави свързват ЕС с икономически просперитет и с развитието на страните си. Членството в ЕС на страните от ЦИЕ бе основната причина за значително покачване на техния жизнен стандарт, докато опустошителните войни сринаха този на страните от бивша Югославия. Както множеството западнобалкански имигранти в ЕС, така и сравнението със съседни държави, които са членове на ЕС (особено с последно присъединилите се България, Румъния и Хърватия), затвърждават впечатлението, че присъединяване към ЕС е най-добрата гаранция за развитие на региона. И трето, евроинтеграцията е единственият реален наратив за бъдещето на държавите. Макар регионът да е поле на разнопосочно геополитическо влияние – руско освен западното; както и турско и саудитско в мюсюлманските общности, – никой от другите играчи на международната сцена не предлага цялостна визия за развитие на страните.

Наличните социологически данни в страните показват тенденция на спад. В началото на периода наблюдаваме универсални стойности на подкрепа за евроинтеграцията, дори надвишаващи 90%. Вероятно това се дължи на еуфорията от краха на авторитарните режими на Милошевич и Туджман, както и на инерцията на Източното разширяване. Проблемите в процеса, специфични за всяка страна, но често свързани с твърда политическа условност и дефицити на държавност, постепенно охлаждат ентузиазма

към края на десетилетието. За това допринасят и кризите, обхванали ЕС, изместили процеса на разширяване от дневния ред и подкопали неговата кредитбилност. Стойностите варират от ок. 50% в най-скептичната Сърбия до 75-80% в по-оптимистичните Косово и Албания. Вече споменахме, че Сърбия, както и Република Сръбска в Босна и Херцеговина, е случаят на отклонение на тенденцията. Причини за това, освен вече упоменатите тенденции за целия регион, са и още няколко фактора. Обратната страна на възприятието за подкрепа на отделените се от Югославия републики е възприятието за антагонизъм, останало в Белград, което в определени моменти се засилва и подклажда от определени вътрешни и външни играчи. Наред с това, косовският въпрос и създаденото впечатление за подкрепа на отделянето на областта от Сърбия (независимо от непризнаването ѝ от няколко члена на ЕС; в случая е важно просто възприятието) допълнително засилват тези настроения. При все това, поддръжниците на членството на страната в ЕС са повече от неговите опоненти; въпросът обаче не е така еднозначен, както в други страни в региона.

На равнището на политическото представителство стойностите са по-разнопосочни. В някои държави опонентите на членството са изтласкани встрани от мейнстрийма, създавайки надпартийно съгласие за евроинтеграция. Обикновено то включва социалистите, приемници на комунистическите партии, и основната опозиционна партия, с която споделят управлението в изследвания период. В тази рамка понякога влизат и по-малки центристски или етнически партии. Държавите, които се вписват в тези линии са Хърватия, Сърбия, Черна Гора и Косово, всяка със съответните нюанси. В Хърватия и Сърбия в началото на периода една от основните партии се противопоставя на интеграцията, но при повторното си връщане на власт променя своите намерения. В Черна Гора на практика можем да анализираме действията само на половината от политическия спектър, тъй като никога не се е случвала смяна на властта и черногорските социалисти неизменно управляват в целия период. В Косово значителна част от политическия спектър е зает от разоръжената АОК, приобщена към политическия процес, а през 2017 г. антисистемната партия „Самоопределение“ печели избори, макар и да остава в опозиция. Все пак, бихме обобщили, че в тези страни е налично надпартийно съгласие за евроинтеграция.

В Македония, Албания и Босна и Херцеговина надпартийният консенсус е под въпрос поради различни причини. В Македония след 2005 г., когато нейната интеграция е *de facto* спряна, една от двете основни партии, ВМРО-ДПМНЕ, постепенно заема все по-двусмислена позиция спрямо членството в ЕС, като в края на периода открито отхвърля нормите на ЕС и предизвиква всеобща политическа криза. Това е най-добрият пример в региона, че надпартийният консенсус не е необратим, възможно е да ерозира и трябва да се поддържа. Макар в Албания на пръв поглед той да е наличен, всъщност е налице дълбок разлом между заявките на двете основни партии и техните действия, когато са във властта, противоречащи на фундаментални демократични норми. Този разрыв между намеренията и действията е особено явен в първата половина на изследвания период. Поради сложната политическа архитектура на Босна и Херцеговина надпартийният консенсус всъщност съдържа в себе си три елемента – отделните вътрешноетнически съгласия за евроинтеграция на трите етноса. В съответната глава анализираме как трите етнически групи имат различни визии за бъдещето на страната си, и как тези етнически цели вземат връх над иначе привлекателната идея за евроинтеграция.

В крайна сметка, широкият обществен консенсус за евроинтеграция се свежда именно до това – достатъчно представителни обществени групи да припознаят присъединяването на страните си към ЕС като приоритет. При всяко разширяване е имало проблематични въпроси за кандидатите; дотук обаче те са били склонни да ги възприемат като по-маловажни от голямата цел за членство. В страните от западнобалканския регион тази тенденция също е по-скоро налична, с явното изключение на Босна и Херцеговина.

Що се отнася до *възприемането на нормите* от западнобалканските държави, картината е пъстра, като е трудно да открием кои краски подсказват тенденции. На пръв поглед прави впечатление доминиращото формално възприятие на нормите, поне за определен период от време, след който следва положителна или отрицателна тенденция. Тоест, формалното възприятие изглежда необходим етап, като едва след известно време може да се очаква *последователен спрямо нормите резултат*, който да бележи тяхното същинско възприятие. Прави силно впечатление и по-голямата ефективност на наложените норми. При Сърбия и Хърватия, става дума за норми, наложени чрез условност. При Косово и Босна и Херцеговина разгледахме норми, наложени чрез намеса. Тук стои въпросът не

толкова за устойчивостта на съответните норми, колкото за тяхното припознаване, *ownership*. В Сърбия и Хърватия така и не протича съществен етичен дебат, който да обясни необходимостта от това търсените за особено тежки нарушения на Женевските конвенции да бъдат предадени на Трибунала в Хага и да бъдат изправени пред международното правосъдие. Дори по-тревожен от това е фактът, че някои от основните на държавността в Косово и Босна и Херцеговина са положени чрез прерогативи на международната общност – изпълнени от Върховния представител или EULEX – без властите на държавите да имат съществен принос за това. Това несъмнено е дефицит и на ЕС, който подкопава впечатлението за неговата кредитбилност. Черногорският казус повдигна друг въпрос – когато ЕС приоритизира други фактори пред евроинтеграцията на кандидата, изпълнението на нормите не спомага за нея. Затова формалното изпълнение на нормата Черна Гора да остане в съюз със Сърбия всъщност е израз на силна политическа воля за евроинтеграция. Това отваря широката тема за това как ЕС подбира нормите, които пренася към кандидатите – особено ако те не са част от *acquis communautaire* и са израз на политическа условност. Сред спорните такива, освен кратко просъществувалия Държавен съюз между Сърбия и Черна Гора, са и реформата на полицията в Босна и Херцеговина, както и фокусирането върху единствен елемент на преходното правосъдие – наказателното преследване на високопоставени лица – като част от условността за Сърбия и Хърватия.

При все това, в региона несъмнено е успех възприемането на норми да достигне до етап, в който да се разглежда *acquis communautaire*, т.е. преговорната фаза. Това е белег не само за напредналия ход на процеса на разширяване, но и за преход от пряка намеса във вътрешните работи към условност от разстояние. Този преход не би бил успешен без преодоляването на вътрешните и външните проблеми с държавността.

Цялостната оценка на политическата воля за евроинтеграция в страните от региона отговаря на описаните обстоятелства около възприятието на нормите. Определяме я като силна в Хърватия, която успява да се присъедини, Черна Гора, която успява да достигне преговорната фаза и Македония преди 2005 г. Тя е ограничена в Сърбия поради двусмисленото отношение спрямо евроинтеграцията (припомняме фразата „ляв завой при десен мигач“); както и в Албания след 2009 г., което обаче е позитивна тенденция за страната. Стойностите за Босна и Херцеговина и Косово са изцяло условни, тъй като

политическата воля за евроинтеграция в тези държави не произтича от вътрешните политически процеси, а от променливата успеваемост на усилията на ЕС и неговите партньори да изградят държава и държавност. Доколкото в периода Босна и Херцеговина и Косово не достигат равнището на държавност, необходимо за изцяло самостоятелно управление, те остават *de facto* протекторати с ограничен суверенитет. В Босна и Херцеговина, макар и да прибъгва до тях значително по-рядко, Върховният представител запазва своите извънредни правомощия. В Косово, ЕС не упражнява своето влияние посредством условност, а чрез пряка намеса (EULEX) или „натиск“ (Брюкселското споразумение). Тоест, попадаме в методологичния кръг, в който разглеждаме ЕС както като част от управлението, така и като оценител на неговите резултати спрямо критериите за членство.

Резултати от проверката на изследователските хипотези

Проверка на изследваните хипотези							
	<i>Хърватия</i>	<i>Сърбия</i>	<i>Черна Гора</i>	<i>Македония</i>	<i>Албания</i>	<i>Босна и Херцеговина</i>	<i>Косово</i>
<i>Хипотеза 1</i>	V	V	X	V	V	V	V
<i>Хипотеза 2</i>	V	V	V	V	V	0	V
<i>Хипотеза 3</i>	V	V	V	0	V	V	V
<i>Хипотеза 4</i>	V	V	V	V	V	V	V
Табл. 4							

Хипотеза 1: *Политическата воля за разширяване в ЕС е водеща спрямо политическата воля за евроинтеграция в страната-кандидат.*

Хипотеза 2: *Политическата воля в ЕС води до широк обществен консенсус за евроинтеграция в кандидата.*

Хипотеза 3: *По-голяма степен на политическа воля води до по-успешна политика на условност.*

Хипотеза 4: *Условността е успешен инструмент само при липсата на проблеми с държавността.*

V – Хипотезата се потвърждава в казуса

X – Хипотезата се отхвърля в казуса

0 – Липсват данни в казуса за потвърждаването или отхвърлянето на хипотезата

Хипотеза първа

Обобщавайки резултатите от проверката, заключаваме, че *политическата воля за разширяване в ЕС наистина е водеща спрямо политическата воля за евроинтеграция в страната-кандидат*. В случаите, когато кандидатът е *de facto* протекторат, волята за разширяване има още по-голяма важност, тъй като се отразява и във вътрешнополитическия процес на кандидата чрез пряка намеса. Не е изключено и когато ЕС приоритизира други цели пред евроинтеграцията на конкретна страна, тя чрез проактивни действия да предизвика благоприятна промяна в политиката на ЕС.

Хипотеза втора

В обобщение на резултатите, хипотезата се потвърждава и в двете си формулировки: 1. *Политическата воля в ЕС наистина води до широк обществен консенсус за евроинтеграция в кандидата*; и 2. *Липсата на политическа воля за разширяване в ЕС наистина води до ерозия на обществения консенсус за евроинтеграция в страната-кандидат*.

Хипотеза трета

Обобщавайки резултатите, установяваме, че *по-голямата степен на политическа воля наистина води до по-успешна политика на условност*, но със следните нюанси. Поставените условия трябва да бъдат *израз именно на политическата воля за разширяване*, а не претекст, чрез който ЕС приоритизира други цели. Успехите на условността също така се отнасят за *конкретните поставени условия и не непременно за резултатите* от тях, особено когато става дума за *наложено възприемане на норми*. Необходима предпоставка е и в съответните страни, *преходът от пряка намеса към външна условност да е приключил успешно*.

Хипотеза четвърта

Обобщавайки резултатите от четвъртата хипотеза, заключаваме, че *условността наистина е успешен инструмент само при липсата на проблеми с държавността* със следните особености. При наличието на тежки проблеми с държавността, които препятстват прилагането на решенията на властите, пряката намеса е най-ефективният инструмент, като тя води до наложено възприемане на нормите. Когато проблемите с държавността оставят възможност за прилагането на решенията, твърдата условност, обвързана с непосредствени стимули, е резултатна отново с наложено възприемане на нормите. Рутинната условност като естествена част от хода на присъединителния процес е успешен инструмент единствено при липсата на проблеми с държавността. Ако преходът от намеса към условност не се случи в разумни срокове, кандидатът развива политическа култура на зависимост от намеса на външни играчи; т.е. губи интерес от извършването на този преход.

III. Справка за научните приноси на дисертационния труд

При цялата *условност*, която самооценката на дисертационния труд и неговите достижения предполага, отличаваме следните научноизследователски приноси:

1. **Изграждане на цялостна концептуализация на понятието *политическа воля* в контекста на политиката на разширяване.** Разграничаване на *политическата воля за разширяване в ЕС* от *политическата воля за евроинтеграция в страната-кандидат*. Моделът може да бъде приложен или надграден в последващи изследвания.

2. **Разработка на обстойно изследване върху интеграцията на целия западнобалкански регион с концептуална призма за прочит на събитията.** Дисертацията не пренебрегва никоя от държавите и отчита, а не заличава съществените разлики в тях и в отношението на ЕС към тях. Непредубеденият читател би могъл да се запознае с политическия контекст във всяка страна; специалистът ще бъде провокиран от предложените изводи.

3. **Установяване на водещата роля на *политическата воля за разширяване в ЕС* спрямо *политическата воля за разширяване в страната-кандидат*.** Свързаните с нея хипотези, че *политическата воля за разширяване в ЕС* води до широк обществен консенсус за *евроинтеграция в кандидата* и че *липсата на политическа воля за разширяване в ЕС* води до ерозия на консенсуса за *евроинтеграция в кандидата* също се потвърждават. Този принос потвърждава и огромната отговорност на ЕС в региона.

4. **Доказване на линейната връзка между степен на политическата воля за разширяване в ЕС и успеваемост на политиката на условност.** Липсата на политическа воля за разширяване също така се изразява именно в подбора на нецелесъобразни или практически неизпълними условия. Успехите на условността се отнасят за *конкретните поставени условия* и не непременно за *резултатите* от тях, особено когато става дума за *наложено възприемане на норми*.

5. **Установяване на липсата на проблеми с държавността като необходима предпоставка за успешна условност.** Проблемите с държавността могат да възпрепятстват

страните от региона да приемат и приложат външните норми, поради което ЕС използва и други инструменти като пряка намеса, принуда, активно посредничество. Преодоляването на тези проблеми и успешното и скоропостижно приключване на прехода от намеса към условност е необходимо за евроинтеграцията на кандидата. Сред рисковете това да не се случи е и развиване на култура на зависимост от външни участници.

IV. Списък на научните публикации по темата на дисертацията

1. Ivanov, V. (2017). Pitfalls of the European Union Approach towards the Western Balkans: A Regional Perspective, *International Journal of Rule of Law, Transitional Justice and Human Rights* 8, pp.13-25.

2. Иванов, В. (2017). Влияние на политиката на разширяване на ЕС върху Сърбия: казусът с Международния наказателен трибунал за бивша Югославия, ?, в Коларова, Симеонов и Радойкова (ред.), *България и ЕС 10 години по-късно: какво постигнахме?*, СУ „Св. Климент Охридски“

3. Иванов, В. (2017). „За да останат същите, нещата трябва да се променят“: политическа воля за евроинтеграция в страните от Западните Балкани, *Юбилеен сборник на катедра „Политология“*, СУ „Св. Климент Охридски“

4. Иванов, В. (2016). Разлики в политиката на разширяване на Европейския съюз към западните балкани и страните от Централна и Източна Европа: нов подход със скромни резултати?, в Коларова, Симеонов и Радойкова (ред.), *Бъдещето на ЕС: Ново начало или предизвестен край*, СУ „Св. Климент Охридски“, стр. 29-40.

5. Иванов, В. (2014). Отминал ли е „Часът на Европа“? Възможности за водачество и влияние на ЕС на международната сцена, в Захариева, Ю, (ред.), *Визии за Европа: Българската перспектива за европейските приоритети*, фондация Move.BG, София, стр. 68-77 .